

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Prof. Dr. Hermann Róbert (DSc)

DOKTORI PHD TÉZISFÜZET

Tokaji Zsolt

A NAGY FAL LERONTÁSA

A kínai császárság bukásában közrejátszó
nyugati és japán politikai és katonai fellépések reflexiója
a korabeli magyar sajtóban (1839–1912)

Témavezető: Dr. habil. Apatóczy Ákos Bertalan

Budapest, 2025

1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS TÉMÁJA

A dolgozat célja a kínai császárság bukását kiváltó nemzetközi politikai és katonai események magyar nyelvű sajtóbeli recepciójának vizsgálata az 1839 és 1912 közötti időszakban. A kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy a magyar újságolvasó közönség – a világtörténelem szempontjából jelentős kelet-ázsiai eseményekkel kapcsolatban – milyen információkhoz jutott hozzá, milyen értelmezési keretek mentén fogadta be azokat, és hogyan járult hozzá mindez a magyar Kína-kép formálódásához.

A dolgozat célja nem pusztán a kínai események kronologikus bemutatása, hanem annak feltárása, hogy a hazai közéleti diskurzus milyen módon reflektált a távoli birodalom válságára, és hogyan használta azt fel önnön nemzeti önértelmezése, modernizációs dilemmái, illetve civilizációs önképének kialakítása során. A kutatás kiindulópontja az a felismerés, hogy a Kínáról szóló tudósítások nem kizárólag a kelet-ázsiai viszonyokról szóltak, hanem közvetve a magyar társadalom önreflexióját is szolgálták: Kína történelmi drámája a magyar eszmék és identitások tükörképeként is értelmezhető.

A kutatás konkrét fókuszában tehát az áll, hogy a vizsgált időszakban a magyar nyelven kommunikáló, világpolitikai érdeklődésű közönség hogyan tájékozódhatott a kínai császárság válságáról, és ezek a hírek, értelmezések, kommentárok milyen módon integrálódtak a hazai közéleti és kulturális gondolkodásba. A dolgozat különös figyelmet szentel annak is, hogy a magyar Kína-kép milyen mértékben volt nyugati minták átvétele, és milyen pontokon mutatható ki az önálló, sajátosan magyar megközelítés.

2. A TÉMA INDOKOLTSÁGA ÉS ÚJSZERŰSÉGE

A kutatás olyan területet vizsgál, amely a magyar történetírásban eddig jobbra feltáratlan maradt: a kínai császárság bukásának magyar nyelvű sajtóbeli reprezentációját, valamint a korabeli magyar közvélemény ezzel kapcsolatos értelmezési mintáit. A XIX. század második felében és a XX. század elején a magyar nyelvű sajtó egyre részletesebben tudósított a Kínában zajló politikai és katonai eseményekről, azonban e tudósítások történeti értelmezése és a bennük rejlő jelentések vizsgálata máig nem történt meg szisztematikus módon.

A kutatás időszerűségét növeli, hogy a hazai sinológia 1949 utáni intézményesülése során az azt megelőző korok magyar nyelvű Kína-ismeretei – hittérítők, világutazók, mérnökök, hajóorvosok, tudósok stb. írásai – fokozatosan háttérbe szorultak, sőt gyakran értéktelennek vagy ideológiailag terheltnek minősültek. Az ebből az időszakból származó

források – újságcikkek, glosszák, karcolatok, enciklopédiák, útleírások – jobbára feldolgozatlanul maradtak, könyvtárak és archívumok mélyére kerültek, vagy nehezen hozzáférhető antikvár ritkaságnak számítottak.

A téma újszerűsége abban rejlik, hogy ezekhez az elfeledett forrásokhoz fordulva, azok mennyiségi és tartalmi gazdagságát feltárva új fényben jelenik meg, milyen szerepet játszott Kína képe a korabeli magyar közgondolkodásban. A vizsgálat során nemcsak a nyers információk számítanak, hanem azok is, amelyek – tudatosan vagy tudattalanul – hozzájárultak egy sajátos, történeti és kulturális szempontból is jelentős Kína-kép kialakulásához.

3. A KUTATÁS IDŐHATÁRAINAK KIJELÖLÉSE

A kutatás az 1839 és 1912 közötti időszak magyar nyelvű sajtóanyagát vizsgálja. A kezdő időpont, 1839, a kínai történelemben az első ópiumháború kitörésének éve, amelyet a kínai történetírás az ún. „százéves nemzeti megaláztatás” (*bainian guochi*) nyitányaként tart számon. Ez az eseménysor nemcsak Kína újkori történelmének kezdetét jelöli, hanem a nyugati hatalmak egyre erőteljesebb kínai jelenlétének nyitányát is.

A kezdőpont kiválasztását a magyar viszonyok is indokolják: az 1840-es évektől kezdődően bontakozik ki a világpolitikai kérdések iránt érdeklődő magyar nyelvű sajtó, elsőként a *Pesti Hírlap* (1841) révén. Így a vizsgálat nemcsak Kína történelméhez, hanem a magyar sajtófejlődés kronológiájához is igazodik.

A vizsgálat zárópontja 1912, a kínai császárság hivatalos megszűnésének éve. Bár a Köztársaság kikiáltására már január 1-jén sor került, a Qing-dinasztia tényleges lemondása február 12-én következett be, amely történelmi mérföldkőként zárja le a császárkor több mint kétezer éves intézményrendszerét.

A vizsgálat hetvenkét éve nem fedi le teljesen a kínai történetírásban ismert „megaláztatás évszázadát”, mégis elegendő hosszúságú ahhoz, hogy a nyugati intervenció, a birodalom bomlása és a reformkísérletek együttes hatása kirajzolódjon – és a magyar sajtó e folyamatokra adott reflexiója is értelmezhető legyen.

A korszakhatárok kijelölése tudatosan nem az európai vagy magyar belpolitikai eseményekhez igazodik (mint pl. „a dualizmus kora”), hanem a kínai történeti logikát követi. A vizsgálat így képes tisztán rögzíteni, hogyan jelentek meg a kínai birodalom átalakulásai a magyar nyelvű nyilvánosságban – saját időrendjük szerint, de a magyar olvasó horizontján keresztül.

4. A KUTATÁS FORRÁSAI

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc utáni két évtized legfontosabb sajtótörténeti eseményeként tarják számon a *Pesti Napló* 1850. március 9-i indulását. A heti hat alkalommal megjelenő napilap 1939. októberi megszűnéséig az egyik legmeghatározóbb és legtöbb előfizetővel rendelkező politikai napilapnak számított. Mivel tehát a *Pesti Napló* 1850-től az általam vizsgált korszakban mindvégig létezett, ezért kézenfekvő volt, hogy javarészt erre a sajtóorgánusra támaszkodjam.

Mivel a kutatásom nem egyszerűen a kínai események nyomon követése, ezért a hírek mellett nagy hangsúlyt fektettem azon cikkekre, vezércikkekre, publicisztikákra, tárcákra stb., amelyek analitikus összefoglalását vagy valamilyen szempont szerinti értékelését adják az aktuális történéseknek, amelyeknek sok esetben a szerzői is ismertek. Az ilyen típusú vizsgálatokhoz természetesen bevontam a további korabeli lapokat is, amelyek így hasznos és tanulságos kiegészítést adják a *Pesti Napló*ban megjelenteknek.

A sajtóanyag mellett a kutatás háttérforrásként felhasználta a XIX. századi és XX. század eleji magyar nyelvű enciklopédiákat, világutazói beszámolókat, történeti összefoglalókat, valamint a térségben járt hittérítők és tudósok írásait. E források nem mindig felelnek meg a modern tudományosság kritériumainak, mégis fontos lenyomataik annak, hogyan jelent meg Kína képe a korabeli magyar tudásrendszerben.

5. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A dolgozat a történettudományon belül a kapcsolattörténeti kutatások sorába illeszkedik, ugyanakkor módszertani szempontból eszmetörténeti fókuszú vizsgálat. A kutatás célja nem a kínai események politikai vagy diplomáciai kronológiájának rekonstruálása volt, hanem annak feltárása, hogy ezek az események milyen jelentéstartalommal töltődtek fel a magyar nyelvű sajtóban, és hogyan váltak a nemzeti önreflexió és identitásképzés részévé.

A kiindulópont az a felismerés, hogy a sajtó nem csupán információközvetítő médium, hanem jelentésalkotó tér, amely saját fogalmi és értelmezési keretei mentén reagál a világ eseményeire. A kutatás éppen ezért nemcsak a megjelent tartalmakat vizsgálta, hanem azokat a nyelvi, retorikai és narratív sémákat is, amelyek révén Kína a magyar olvasó számára „elbeszélhetővé” vált.

Az elemzés középpontjában nem maga Kína története, hanem a Kínáról alkotott tudás története állt. Ennek értelmében a kínai császárság bukásáról szóló hírek és tudósítások nem önmagukban, hanem eszmetörténeti kontextusban kerültek értelmezésre.

A vizsgálat során különösen fontosnak bizonyult azoknak a diskurzív mintáknak a feltárása, amelyekben Kína mint másik jelent meg: egyszerre egzotikus idegenként és keleti rokonként, egyszerre fenyegető példaként és reflektív tükörképként.

A sajtóanyagot nem mint „tényforrást” kezeltem, hanem mint az adott korszak közösségi világlátásának, értelmezési mintáinak és ideológiai reflexióinak tükörképét. Külön figyelmet kaptak azok a pontok, ahol a nyugati sajtóból átvett minták magyar kontextusban új jelentést kaptak, illetve azok az esetek, amikor a magyar közvélemény önálló viszonyt próbált kialakítani Kínához – például a turanizmus, az őshaza-elméletek vagy a polgári életmód szimbolikus térképének részeként.

A választott módszertan lehetővé tette, hogy a vizsgálat túlmutasson a hírek tartalmi elemzésén, és rávilágítson arra, hogyan működött a Kínáról való beszéd mint nemzeti önmeghatározási gyakorlat, és hogyan járult hozzá a korabeli magyar közgondolkodás alakulásához.

6. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

Az értekezés kilenc fejezetre tagolódik, amelyek tematikusan és időrendileg egyaránt egymásra épülnek. A szerkezet célja, hogy az olvasó átfogó képet kapjon a kínai császárság bukásának magyar recepciójáról, miközben a vizsgálat fokozatosan halad a forrástípusok, értelmezési minták és diskurzív formák mélyebb rétegei felé.

Az első két fejezet nem tartozik szigorúan véve a kutatás központi időszakához (1839–1912), hanem elméleti és előtörténeti keretet biztosít. Az 1. fejezet a kutatás tudástörténeti és kapcsolattörténeti hátterét tárgyalja, valamint bemutatja a magyar nyelvű Kína-kép kialakulásának főbb állomásait. A 2. fejezet az ún. „egyenlőtlen szerződések” korát vizsgálja, amikor azonban még nem létezett olyan magyar nyelvű sajtó, amely az eseményekkel közel valós időben foglalkozni tudott volna. Ezek a fejezetek tehát inkább intellektuális előkészítésként szolgálnak a disszertáció fő részéhez.

A 3–9. fejezetek a választott időszakot következetesen tárgyalják: a magyar sajtó által közvetített kínai politikai események értelmezése mellett kitérnek a stíluseszközök, metaforák, ideologikus olvasatok és allegorikus szerkezetek működésére is. A dolgozat zárófejezetei külön figyelmet szentelnek azoknak a kulturális és esztétikai történeti jelentésmezőknek, amelyek révén Kína a magyar önreflexió egyik tükörképévé válhatott.

A szerkezet végső célja, hogy ne csupán kronologikus vagy tematikus áttekintést nyújtson, hanem egyben esztétikai történeti ívet is kirajzoljon, amely bemutatja, miként alakult,

töredezett és sűrűsödött a magyar Kína-kép a XIX. század végétől az 1912-es köztársaság kikiáltásig.

Első fejezet

Az első fejezet a magyar nyelvű Kína-kép alakulástörténetét mutatja be, különös tekintettel az elsődleges, gyakran feledésbe merült forrásokra: újságcikkekre, útleírásokra, ismeretterjesztő munkákra, enciklopédiákra, hittérítői beszámolókra és más, Kína megismerésére irányuló szövegekre. A fejezet nem csupán leltárszerűen sorolja a forrásokat, hanem azok mögöttes szándékait, eszmei kereteit és retorikai sajátosságait is értelmezi.

Ez a rész nem tartozik szorosan a kutatás központi időszakához, de alapvető jelentőségű a későbbi recepciók megértéséhez: feltérképezi, milyen háttértudás, közvetett benyomás, előítélet vagy kíváncsiság határozta meg a magyar olvasók viszonyát Kínához már a XIX. század közepét megelőzően. A magyar nyelvű Kína-reprezentáció első évszázadát ilyen mélységben és részletességgel korábban nem dolgozták fel: a fejezet ennyiben nemcsak kontextus-teremtő, hanem önmagában is hiánypótló eszmetörténeti hozzájárulásnak tekinthető.

Második fejezet

A második fejezet a Kínával kötött „egyenlőtlen szerződések” rendszerének kialakulását mutatja be, különös tekintettel ezek politikai, jogi és szimbolikus jelentésére. A vizsgálat arra koncentrál, miként vált a kínai császárság a nyugati hatalmak által kényszerített szerződéses rend részévé, és hogyan alakult ki az a nemzetközi státus, amelyben Kína egyre inkább szuverenitásától megfosztott félperifériává süllyedt.

Ez a fejezet sem tartozik még a kutatás szűkebb időszakához, hiszen a magyar nyelvű sajtó ekkoriban – technológiai és geopolitikai okokból – nem volt képes szinkron módon reagálni a kelet-ázsiai eseményekre. A szerződéses rend kialakulásának történeti bemutatása kontextus-teremtő szerepet tölt be: alapvetően meghatározza azt a keretrendszert, amelyen belül a magyar sajtó a későbbiekben értelmezte és továbbformálta Kína képét.

A fejezet ezért nem zárul önálló konklúzióval, hanem a harmadik fejezettől kezdődően indul meg a dolgozat eszmetörténeti fókuszú forráselemzése.

Harmadik fejezet

A harmadik fejezet a kínai–brit háború (1839–1842), vagyis az első ópiumháború magyar sajtóvisszhangját vizsgálja, a kutatás időkeretének nyitópontjaként. A fejezet részletesen elemzi, miként interpretálta a magyar nyelvű sajtó a konfliktus eseményeit, a hadműveletek alakulását, a kínai védekezés sajátosságait, valamint a nyugati hatalmak katonai fölényének technológiai és morális vetületét.

A sajtóbeszámolókból megjelenő Kína-kép egyaránt tükrözött romantikus egzotizáló hajlamokat, civilizációs leértékelést, valamint politikai és gazdasági értelmezési kereteket. A fejezet hangsúlyos példákat mutat be arra is, hogy a korabeli tudósítások milyen nyelvi és retorikai eszközökkel építették fel a „kínai másik” alakját – gyakran a nyugati fölény igazolására.

Ez az első olyan fejezet, amely szisztematikusan alkalmazza a disszertáció eszmetörténeti módszertanát, és egyben átvezet a következő fejezetek sajtónyelvi és szimbolikus értelmezési szintjeire.

Negyedik fejezet

A negyedik fejezet a tajping-felkelés (1850–1864) első szakaszának magyar sajtórepresentációit elemzi. A vizsgálat középpontjában a felkelés kezdeti eseményeinek visszhangja, valamint a felkelés vezetőjének, Hong Xiuquannak alakja áll. A magyar nyelvű sajtó ekkor már rendszeresen és viszonylagos részletességgel közölt híreket a kínai belháborúról, még ha gyakran másodlagos, nyugati forrásokra támaszkodva is.

A fejezet bemutatja, miként jelentek meg a felkelés vallási motívumai, keresztény inspirációi, valamint a sajtó hogyan kezelte a lázadók és a császáriak közötti viszonyokat. A szövegekben keverednek a romantikus érdeklődés, a civilizációs ítéletalkotás és a politikai értetlenség elemei, amelyek mind hozzájárultak a tajping mozgalom torzult vagy leegyszerűsített képének kialakulásához a korabeli magyar közvéleményben.

Ötödik fejezet

Az ötödik fejezet a tajping-felkelés második, záró szakaszát vizsgálja, különösen annak drámai, brutális és irracionális mozzanatait, ahogyan azok a magyar nyelvű sajtóban megjelentek. A korabeli tudósításokban egyre hangsúlyosabbá válik a vérengzések, a fosztogatások és a társadalmi széthullás ábrázolása, amelyben Kína a civilizációs összeomlás színterévé válik.

A fejezet azt is bemutatja, hogyan alakult át Hong Xiuquan megítélése: a kezdeti vallásalapító vagy próféta-szerű karakter fokozatosan groteszk, félőrült figurává torzul. A tajping vezetők körül kibontakozó narratívák a sajtóban egyfajta orientalizáló, dekadenciát hangsúlyozó retorikává szerveződnek.

A magyar sajtóban így a felkelés nemcsak mint történelmi eseménysor, hanem mint morális és kulturális ítélet tárgya jelenik meg, amelyben Kína mint idegen és széthulló világ jelenítődik meg – ezzel is erősítve a nyugati fölény diskurzív alapjait.

Hatodik fejezet

A hatodik fejezet a „Kína körbezárása” kifejezés köré épülő politikai és sajtóbeli diskurzust vizsgálja a XIX. század második felének sajtóanyagában. A koncepció Kína fokozatos külpolitikai elszigetelődését, alárendelését és gyarmati kiszolgáltatottságát fejezi ki, amelyet a nyugati hatalmak – köztük Oroszország, Japán és az európai nagyhatalmak – egymással párhuzamosan hajtottak végre.

A magyar nyelvű sajtó a korabeli geopolitikai fejleményekre gyakran nyelviileg is militarizált, stratégiai logikájú metaforákkal reagált: Kína mint bekerített, passzív és gyakran tehetetlen szereplő jelent meg. A fejezet vizsgálja, hogyan rögzültek ezek a képek a magyar olvasóközönség mentális térképén, valamint azt, hogyan értelmeződött Kína szerepe nagyhatalmi sakktáblaként a magyar sajtódiskurzusban.

A diskurzus elemzése révén világossá válik, hogy a sajtó miként segítette elő a kínai politikai események értelmi leegyszerűsítését és kulturális távolságtartását, ezzel pedig hogyan ágyazott meg az orientalizmus egy sajátos magyar változatának.

Hetedik fejezet

A hetedik fejezet a japán–kínai háború (1894–1895) sajtóvisszhangját elemzi, különös tekintettel Japán új szerepére, valamint a magyar nyelvű sajtóban ekkor formálódó „sárga veszedelem” toposzra. A korabeli tudósítások szerint a háború egyfelől a kínai hadvezetés csődjét, másfelől Japán modernizációs sikerét demonstrálta, aminek következményeként a sajtóban helyet cserélt a barbár és a civilizált Kelet képe.

A fejezet részletesen bemutatja, hogyan vált Japán a korabeli európai és magyar fantáziában új, fenyegető hatalommá, amely nemcsak Kínát, hanem tágabb értelemben a Nyugat dominanciáját is veszélyeztethette. A sajtóban megjelenő diskurzusok gyakran ellentmondásosak: Japán egyszerre szerepel civilizációs mintaképként és fenyegető, torz másolatként.

A fejezet ezzel azt vizsgálja, hogy a magyar közvélemény hogyan értelmezte a két ázsiai hatalom egymáshoz és a Nyugathoz való viszonyát, illetve hogyan konstruálódott meg ebben a kontextusban egy új típusú félelem- és hatalmi narratíva.

Nyolcadik fejezet

A nyolcadik fejezet a bokszerfelkelés (1899–1901) magyar sajtóvisszhangját vizsgálja. A téma különös jelentőségét az adja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia katonai egységei – köztük magyar katonák is – részt vettek a felkelés leverésében, a nyolc nemzet szövetségeként végrehajtott nemzetközi intervenció keretében. Ezzel a kínai események először váltak tényleges magyar jelenléttel bíró külpolitikai és katonai konfliktussá, ami a sajtó számára is kiemelt fontosságot adott. Ez a dolgozat leghosszabb és egyik legfontosabb fejezete.

A fejezet elemzi a magyar nyelvű sajtó tudósításait a harcok menetéről, Peking ostromáról, a keresztény misszionáriusok üldöztetéséről, valamint a Monarchia haditengerészetének kínai jelenlétéről. A magyar sajtó számára a részvétel egyszerre jelentett hazafias büszkeséget és civilizációs szerepvállalást, amit a lapok nyelvi retorikája is tükrözött.

A bokszerfelkelés sajtóbeli ábrázolásában a kínaiak gyakran mint fanatikus, irracionális, vérszomjas tömeg jelentek meg, míg a nyugati – köztük magyar – jelenlétet rendteremtő, civilizáló misszióként értelmezték. A fejezet így azt is bemutatja, hogyan vált a bokszerláadás a magyar nemzeti önreflexió egyik kulcstémájává, és miként jött létre egy sajátos magyar orientalista narratíva.

Kilencedik fejezet

A kilencedik, záró fejezet a császárkor végnapjaiban kialakuló helyzetet vizsgálja, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia egy kis koncessziós területet szerzett Tiencsinben. Ez a „zsebkendőnyi gyarmat” nem pusztán diplomáciai siker vagy katonai jelenlét volt, hanem szimbolikus értékkel is bírt: a magyar nyilvánosság számára Kína végérvényesen belépett a Monarchia geopolitikai terébe.

A sajtó e fejleményre különféleképpen reagált: a hivatalos és kormánypárti lapok civilizációs küldetesként értelmezték a jelenlétet, míg más orgánumok inkább szkepszissel, vagy a birodalmi útkeresés jeleként tekintettek rá. A fejezet bemutatja, hogyan jelent meg ez az ambivalens viszonyulás a diskurzusok szintjén, és miként kapcsolódott össze a Monarchia – s benne Magyarország – modernizációs dilemmáival és önképével.

A fejezet második felében a kínai császárság bukásának híradásai és értelmezései jelennek meg a sajtóban. A Monarchia saját végjátékának árnyékában egyre több olyan reflexió születik, amely Kína példáját figyelmeztetésként vagy tükörképként olvassa a magyar politikai és kulturális állapotokra vonatkoztatva. Ezzel a sajtóban kialakuló Kína-kép egy korszak utolsó önreflexív mozzanataként is értelmezhető.

7. AZ ÉRTEKEZÉS KÖVETKEZTETÉSEI

A kínai császárság bukásához vezető nemzetközi politikai és katonai folyamatok, amelyet a magyar sajtó 1839 és 1912 között fokozódó érdeklődéssel, egyre gyakoribb és részletesebb tudósításokban követett, nem csupán a világpolitikai események távoli lenyomatát jelentette a hazai újságolvasó közönség számára, hanem olyan értelmezési mezőt nyitott meg, amelyben saját nemzeti dilemmáink, modernizációs vívódásaink és civilizációs önmeghatározásunk is artikulálódott. Kína történelmi megrendülése, az „óriás Kelet” lassú szétesése a magyar értelmezői horizonton nem elszigetelt jelenségként, hanem egyfajta tükörként jelent meg, amelyben a magyarság önmaga helyzetét, lehetőségeit és korlátait vizsgálhatta.

Ez a reflexió azonban nem volt tudatos, és végképp nem volt szakmailag megalapozott. A sajtó diskurzusa nem rendelkezett az ázsiai kultúrák értelmezéséhez szükséges fogalmi eszköztárral, mégis, a Kínáról való beszéd során olyan alapvető kérdések merültek fel, mint a haladás és a hagyomány viszonya, a nemzeti identitás külső és belső határai, valamint a világpolitikai rendhez való illeszkedés dilemmája. A kínai császárság válságának narratívája így – gyakran észrevétlenül – átvette az allegória szerepét: a magyar közönség Kínában nemcsak a másik civilizációt szemlélte, hanem önmaga jövőjét, múltját, sorsát is olvasta.

A kínai állam működésképtelenségének bemutatása az európai sajtóban – és így a magyar lapokban is – nem csupán tájékoztató funkcióval bírt, hanem értékelő attitűdöt is közvetített: az elmaradottság, a mozdulatlanság, a hagyományhoz való görcsös ragaszkodás nem egyszerűen politikai hibaként, hanem civilizációs bűnként jelent meg. A bukásra ítélt, hanyatló Kínai Birodalom képe e diskurzusból nemcsak egy konkrét államra, hanem az időtlen Kelet egészére vonatkozott – így vált Kína a modernitás antitézisévé, s vele szemben a haladó Nyugat, és benne Magyarország önigazolása is artikulálódott.

Kína mint másik, mint a magyar önazonosság külső ellenpontja, a nemzeti diskurzusból kettős szerepet töltött be. Egyrészt egzotikus idegenként jelent meg –

megnevezhetetlen szokásokkal, kiismerhetetlen logikával, torzult társadalmi struktúrával –, másrészt kulturális és történelmi rokonságra is lehetőséget adott. Ez az ellentmondás lehetővé tette, hogy a magyar sajtó a kínai császárság bukását egyszerre kezelje elrettentő példaként és végzetként, amelytől a magyar nemzet igyekszik elhatárolódni, ugyanakkor egyfajta történelmi párhuzamként is, amely önnön kiszolgáltatottságát, keleti örökségét és modernizációs nehézségeit tükrözi vissza. Ebben a kettősségben bontakozott ki az a sajátos eszmetörténeti tér, amelyben Kína nemcsak valóságos hely, hanem szimbolikus pozíció volt.

A magyar sajtó diskurzusa tehát nem csupán Kínáról beszélt, hanem önmagát is alakította: a távoli események értelmezése során újra és újra megerősítette a magyar identitás nyugatos orientációját, ugyanakkor – különösen a századforduló körül – ambivalens viszonyban állt a saját keleti örökségével. A kínai dekadencia és megkésetttség képe a magyar olvasó számára egyszerre volt ismerős és idegen, és ebben a kettősségben működött az eszmei azonosulás és elhatárolódás mechanizmusa. A sajtó tehát nem csupán tudósított, hanem értelmezett, és ezzel – ha közvetve is – részt vett a nemzeti önkép formálásában.

A gyarmati logikák áttételes jelenléte e diskurzusban külön figyelmet érdemel. Bár Magyarország nem rendelkezett gyarmatokkal, és a magyar politikai közösség maga is birodalmi alávetettségben élt, mégis – a nyugati sajtó fordításain keresztül – átvette és belsővé tette azokat a beszédmódokat, amelyek a Kínáról szóló európai narratívákat meghatározták. A civilizációs fölény tudata, az orientalisztikus sémák használata, a „fehér ember terhének” gondolata – mindez megjelent a magyar lapokban is, gyakran kritikátlanul, máskor gúny vagy távolságtartás formájában. Ez a befogadott és átszűrte imperialitás azonban nemcsak Kínáról, hanem a magyar önértelmezésről is árulkodik: miként kívántunk a civilizált Európa részévé válni, és hogyan határoztuk meg saját helyünket a globális hierarchiában.

Ez az önértelmezési folyamat azonban nem egyenletes, és nem is mentes a belső törésektől. A magyar Kína-kép eszmetörténeti jelentősége éppen abban rejlik, hogy egyszerre jelenít meg vágyott civilizációs fölényt és mélyen gyökerező keleti örökségtudatot. A kínai császárság bukásáról szóló hírek ezért nem pusztán információk voltak, hanem identitásképző elemek, amelyek hozzájárultak a magyar önazonosság újradefiniálásához a modern világban. A világ másik felének történelmi krízise így – a magyar sajtón keresztül – a mi saját modernitásunk allegóriájává vált.

E történeti önreflexió keretében külön figyelmet érdemel a magyar turanizmus és őshaza-keresés hatása a Kína-percepcióra. A XIX. század végén és a XX. század elején a magyar nemzettudatban megerősödő turanista irányzat újraértelmezte a keleti kapcsolódási pontokat, s ezzel Kínát is különös, különleges státuszba emelte. Egyszerre jelent meg a távoli rokonság ígérete és a kulturális idegenség realitása: a kínai múlt egyes vonásait – a központosított birodalmat, az írásbeliséget, a hosszú történeti kontinuitást – tisztelettel szemlélték, míg másokat – a despotizmust, a mozdulatlanságot, a kasztosodott társadalmi rendet – éles kritikával illeltek. A kínai császárság bukása így a turanista diskurzusban is értelmezhetővé vált: elrettentő példaként, amely figyelmeztetett a keleti eredet vállalásának veszélyeire, és egyben megerősítette a nyugati orientáció szükségességét.

A hírek érkezésének gyorsulása a XIX. század utolsó harmadában – különösen a táviró kiépülésével – nemcsak technikai fejlemény volt, hanem az idő és tér érzékelésének átalakulását is eredményezte. A magyar olvasó számára elérhető közelségbe került a világpolitika: Kína már nem a múlt egzotikus vidéke, hanem a jelen problémáinak terepe lett. Ezzel azonban megnőtt az információk értelmezési felelőssége is, aminek a korabeli sajtó csak részben tudott megfelelni. A gyors hírciklusok és a kellő háttérismeret hiánya kedvezett a szenzációknak, a torzításoknak és az álhírek terjedésének. Ezek nemcsak a kínai események megértését akadályozták, hanem önmagukban is eszmetörténeti jelentőséggel bírtak: megmutatták, hogyan működik a hír, mint hatalomgyakorlás eszköze, és hogyan válik a távoli világ képe belpolitikai értelmezések tárgyává.

Magyarországon a vizsgált időszakban nem létezett valódi Kína-szakértői háttér. A nyelvi és történeti hozzáférés hiánya, valamint az önálló távol-keleti kutatások intézményesíthetlensége miatt a sajtó kénytelen volt külföldi forrásokra támaszkodni. Ez nemcsak a torzítások átvételét jelentette, hanem a magyar sajtó eszmei kiszolgáltatottságát is. A kínai események értelmezése így nem a valóság, hanem az európai közvetítés és a hazai ideológiai igények találkozásából született. A tudáshiány nemcsak tévedésekhez, hanem egyoldalú képekhez is vezetett, amelyek hosszú időre befolyásolták a magyar Kína-képet.

Végül hangsúlyoznunk kell: az információk túlnyomó többsége másodkézből, külföldi sajtóból származott. Ez nemcsak tartalmi torzulásokat eredményezett, hanem a nemzeti interpretációk önállóságának hiányát is mutatta. A magyar sajtó – különösen a XIX. század második felében – egyre inkább „Európa hangján” szólalt meg Kínáról, s ez a beszédmód egyúttal önmeghatározás is volt. A kínai császárság bukása tehát nem pusztán történeti eseményként jelent meg, hanem a magyar eszmetörténet egyik különös,

tükörszerű motívumaként: valamiről, ami nem mi vagyunk – és mégis rólunk szól. Vagyis a kínai császárság bukásáról tudósító magyar sajtóanyag nemcsak arról beszél, hogy mit tudtunk vagy nem tudtunk Kínáról, hanem arról is, hogy mit gondoltunk önmagunkról. A kínai hanyatlás képe egyszerre volt idegen és ismerős: idegen, mert távoli kultúrát ábrázolt, és ismerős, mert – a sorok között – saját politikai félelmeink, nemzeti dilemmáink, modernizációs vívódásaink tükröződtek benne. Így a kínai események értelmezése egyúttal önreflexió is volt: mit jelent nemzetnek lenni a birodalmak világában, hogyan lehet túlélni a modernitás válságait, és milyen jövőt képzelhetünk el egy változó világrendben.

8. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A kutatás egyedülálló forrásbázisra épül, amelyben több száz korabeli magyar nyelvű újságcikk, glossza, történelmi összefoglaló, enciklopédia-szócikk, világutazói beszámoló, hittérítői írás és egyéb, Kína megismerését célzó szöveg került feldolgozásra. Ez a korpusz nemcsak terjedelmében, hanem tematikai sokszínűségében is páratlan a magyar Kína-kép kutatástörténetében.

A magyar nyelvű sajtó 1839 és 1912 közötti Kína-reprezentációja elsőként került átfogó eszmetörténeti értelmezésre, feltárva a kínai császárság bukásáról szóló tudósítások mögötti értelmezési sémákat és kulturális kódokat.

A kutatás bizonyítja, hogy a magyar Kína-kép nem csupán nyugati minták másolata, hanem számos ponton sajátos, nemzeti értelmezésekkel gazdagított viszonyulás – különösen a turanizmus, az őshaza-keresés és a polgári önmeghatározás diskurzusaiban.

A kínai eseményekről szóló hírek allegorikus szerepet is betöltöttek: a magyar közönség ezeken keresztül saját nemzeti dilemmáira, civilizációs útkeresésére és politikai önképére reflektált.

Megállapítást nyert, hogy a magyar közönséghez eljutó Kína-kép szükségszerűen töredékes és torz volt, részben a szaktudás hiánya, részben a másodkézből származó külföldi források dominanciája miatt.

A dolgozat hozzájárul a magyar eszmetörténeti kutatásokhoz azzal, hogy nemcsak a Kínáról alkotott képet, hanem annak tudástörténeti keletkezését is vizsgálja, és ezzel új dimenziót nyit a nemzeti önreflexió történeti vizsgálatában.

9. A KUTATÁS FOLYTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A jelen értekezés a magyar nyelvű Kína-reprezentáció vizsgálatának egyik első, átfogó eszmetörténeti kísérlete. A dolgozat a távlati kutatási tervem része, amelynek célja a magyar Kína-kép történeti alakulásának teljes rekonstrukciója a XVIII. századi kezdettől a XX. század közepéig.

A kutatás folytatásának elsődleges lehetősége, hogy a jelen dolgozatban vizsgált 1839–1912 közötti időszakot időben kiterjessze egyrészt visszafelé, a felvilágosodás kori, első magyar nyelvű Kína-referenciák irányába; másrészt előre felé, a köztársaságkori és kommunista Kína hazai recepciójáig, különös tekintettel az 1912–1949 közötti időszak sajtójára.

Szintén releváns folytatási irány a médiumtípusok differenciáltabb vizsgálata: a nyomtatott sajtó mellett a karikatúrák, metszetek, képes magazinok, tankönyvek, népszerűsítő irodalom stb. Kína-képe is gazdag értelmezési mezőt kínál.

A kutatás tehát nem lezárt folyamat, hanem egy átfogó, tudástörténeti vállalkozás első szakasza, amely további részvizsgálatokkal, tematikus és kronológiai kiterjesztésekkel mélyíthető tovább, hozzájárulva nemcsak a magyar Kína-kép, hanem a hazai eszmetörténet, sajtótörténet és identitástörténet gazdagításához is.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁBAN MEGJELENT SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

- „Vörösmarty Mihály *Chinai literatura* című kiadatlan kézirata”. *Keletkutatás*, 2020 ősz. 33–54.
(https://korosicsomatarsasag.hu/wp-content/uploads/2021/02/Keletkutatás_2020-osz.pdf)
- „Méltán nevezhetni chinai Homérnak”: A *Dalok* könyvével (*Si king*) kapcsolatos magyar nyelvű ismeretek és fordítások első évszázada I. *Távol-keleti Tanulmányok* 2020/1: 26–56. (DOI: <https://doi.org/10.38144/TKT.2020.1.2>)
- „Méltán nevezhetni chinai Homérnak”: A *Dalok* könyvével (*Si king*) kapcsolatos magyar nyelvű ismeretek és fordítások első évszázada II. *Távol-keleti Tanulmányok* 2020/2: 31–63. (DOI: <https://doi.org/10.38144/TKT.2020.2.2>)
- A *gárda dala*. A *Dalok* könyve 185. versének magyar műfordításairól. *Távol-keleti Tanulmányok* 2022/2: 47–86. (DOI: <https://doi.org/10.38144/TKT.2022.2.2>)
- „Nemzetépítés egy mitikus eredetű fajelmélettel. A Sárga Császár alakja és szerepe Zou Rong *A forradalmi hadsereg* című röpiratában”. *Orpheus Noster* 2023/2 (50. szám): 46–67.
- „A tudományos-fantasztikus regény mint a nemzeti remény és a történelmi igazságtétel irodalmi eszköze”. Bihegua Zhuren, *Új korszak. A világ, amit kínai diktál*. Fordította: Tokaji Zsolt. Budapest: Multiverzum Kiadó: 2024: 215–237.
- „*Napnyugot’ tsudája, Kelet’ Szokratesse*” – *A magyar Konfuciusz-kép kialakulása és fejlődésének korai időszaka*. [6 szerzői ív terjedelmű monográfia.] Budapest: Troubadour Books Kiadó. [Várható megjelenés: 2025.]

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJÁBAN TARTOTT KONFERENCIAELŐADÁSOK

- „Nem jó az idegen ördögöt a falra festeni” – A bokszerlázadás reflexiója a korabeli magyar élclapokban. A Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának műhelykonferenciája. 2021. november 18.
- A Zichyek és Kína. A Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának műhelykonferenciája. 2022. december 8.